

Марина Чиркова (м. Полтава)

Доля пам'яток нерухомої культурної спадщини Полтавщини

У статті на конкретних прикладах простежено тенежу та сучасний стан об'єктів культурної спадщини Полтавщини. Проаналізовано причини та обставини руйнування або втрати автентичності пам'яток архітектури різних епох і архітектурних стилів. Підкреслено вплив культурної спадщини на суспільний світогляд, національну ідентифікацію та брендінг країни на міжнародній арені. Запропоновано на підставі вивчення пам'яткоохоронної політики європейських країн і США застосовувати їхні успішні практики в цій сфері для збереження і використання нерухомої культурної спадщини української нації.

Ключові слова: культурна спадщина, пам'ятки, архітектурні стилі, пам'яткоохоронна діяльність, національна ідентичність.

Марина Чиркова

The Fate of Monuments: the Immovable Cultural Legacy In Poltava Region

In the contemporary globalised world, the richness of cultural legacy of different societies plays an important role in the process of their national identification. Therefore, society, state, and international organisations focus on its preservation and actualisation.

In spite of numerous declarations emphasising the need to defend the cultural heritage of Ukraine, the most visible part of it, i.e. old monuments and architectural sites continue to suffer damage caused both by natural and human factors.

Poltava is well known for the variety of its cultural heritage objects, however, many of them have fallen into decay and got ruined during the last century. Baroque monuments such as the Church of the Assumption of the BVM (1686) in v. Luten'ka near Hadiach, and the Cathedral of the Assumption of the BVM (middle 18th cent.) in Poltava fell victims of the ideological struggle, poor culture and negligence of the Soviet power. The works by A. Slastyon, who had been the founder of Ukrainian architectural Modern – the initial Myrhorod SPA buildings, as well as a part of Lohvytsia Zemstvo suffered the same fate. The situation has hardly changed in the independent Ukraine: the monuments of Neoclassicism – Petrovskiy kadetskij korpus (Peter the Great Military School, 1835-1840) in Poltava, the Muraviev-Apostols' Palace (1774-1806) in v. Khomutets near Myrhorod, and the mentioned schools continue to suffer damage, remaining in the state of deep decay. Ukrainian state and municipal powers seem merely register the situation with indifference, and the social activists are only those who look concerned and care about the sites. It is evidently necessary that from the early years the school and universities should teach young people to respect the national cultural heritage, not only to bring up conscious citizens, but also to give them a cause to be proud of the Ukrainian patrimony.

Key words: cultural heritage, monuments, architectural styles, monuments protection, national identity.

Марина Чиркова

Судьба памятников недвижимого культурного наследия Полтавщины

В статье на конкретных примерах прослеживается генезис и современное состояние объектов культурного наследия Полтавщины. Проанализированы причины и обстоятельства, приведшие к разрушению или потере аутентичности памятников архитектуры, относящихся к разным эпохам и архитектурным стилям. Подчеркнуто влияние культурного наследия на общественное мировоззрение, национальную идентификацию и брендінг страны на международной арене. Предложено использовать успешный опыт политики охраны культурного наследия европейских стран и США для сохранения и использования архитектурных памятников в Украине.

Ключевые слова: культурное наследие, памятники, архитектурные стили, охрана памятников, национальная идентичность.

Теоретик інформаціоналізму Мануель Кастельс визначив основною рушійною силою розвитку сучасного суспільства, заснованого на мережевих структурах, суперечність між глобалізацією світу й ідентичністю, тобто самотністю конкретного співтовариства. Незважаючи на поглиблення інтеграції народів і країн, уніфікацію масової культури, пов'язаних з глобалізацією, кожна нація намагається підкреслити свою неповторність, унікальність власної історії та культури. Квінтесенцією національної ідентичності є культурна спадщина, тому така авторитетна міжнародна організація, як ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури) опікується нею, формуючи Список всесвітньої культурної спадщини людства. Збереження та актуалізація пам'яток культурної спадщини необхідні для формування національної ідентичності громадян, а в міжнародних відносинах – це додаткова можливість для брендингу, тобто популяризації країни.

Протягом двадцяти п'яти років свого існування незалежна українська держава не змогла сформулювати та втілити в життя чітку пам'яткоохоронну концепцію державної політики. Внаслідок цього тисячі пам'яток культури у різних населених пунктах нашої країни руйнуються (через знесення або брак коштів на ремонт) та спотворюються шляхом псевдореконструкції (зі зміною первинного вигляду через при-, над- або перебудови як ззовні, так і всередині). Станом на 2009 р. культурна спадщина України налічувала 130 тис. нерухомих пам'яток історії і культури, з яких тільки 35% знаходилися в задовільному стані¹. Зараз ситуація ще погіршилася, бо хоча за відомостями Державної служби статистики на державному обліку перебуває майже 145 тис. пам'яток, але до Державного реєстру нерухомих пам'яток України включено всього 4719 одиниць, що дає привід деяким дослідникам стверджувати про формальне зменшення протягом 2011–2015 рр. у тридцять разів кількості пам'яток культурної спадщини, які перебувають під охороною держави². Така неповноцінність реєстру пояснюється

складною та дорогавартісною процедурою включення до нього об'єктів культурної спадщини. Зрозуміло, що невизначеність статусу пам'ятки є однією з причин руйнування цих об'єктів.

Г. Андрес, М. Білоус, Є. Водзинський, В. Вечерський, В. Герич, Г. Денисенко, О. Дутчак, О. Литвиненко, Ю. Опалько, К. Поливач, О. Попельницький, Л. Савостіна, С. Царенко та ін. серед причин неефективності пам'яткоохоронної державної політики вказують на недосконалість основного нормативного документа – Закону України «Про охорону культурної спадщини», прийнятого у 2000 р., багаторічне фінансування культурної галузі за залишковим принципом, перманентні «оптимізації» системи закладів та установ культури, загальний правовий нігілізм. Перелік причин можна продовжити й деталізувати, але на них неодноразово наголошувалося як у професійному середовищі, так і на державному рівні, а ситуація не покращується. Отже, спробуємо зрозуміти, чому Україна формально підтримує загальносвітову тенденцію збереження, відновлення та актуалізації об'єктів культурної спадщини, а в дійсності вони занепадають і гинуть.

На формування особистості, крім агентів соціалізації (окремих індивідів, соціальних груп, соціальних інститутів), також впливає навколишнє середовище, як природне, так і створене людиною, тобто культура у широкому сенсі. До початку ХХ ст., коли відбулися кардинальні зміни у науково-технічній сфері, які спричинили бурхливий розвиток техніки та технологій, найбільший вплив на світосприйняття людини серед матеріальних об'єктів (крім природних) мали споруди різного призначення: урядові, культові, житлові. Їх вигляд міг вразити будь-яку зрячу людину, тому архітектуру дуже часто використовували для закріплення пануючої у суспільстві ідеології, тобто конструювання успільної свідомості. Ідею всеосяжності влади правителів та богів символізували єгипетські та мексиканські піраміди, афінський Акрополь, римський Пантеон, європейські готичні храми. Напроти, яскраві й пишні споруди доби Відродження відображали незалеж-

¹ Андрес Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ початок ХХІ століття): автореф. дис...канд. іст. наук: спец. 26.00.05 «Музезнавство, пам'яткознавство» / Г. О. Андрес. – К., 2009. – С. 3.

² Шлепакова Т. Л. Актуалізація національної культурної спадщини як частини загальноєвропейського надбання та сучасний стан пам'яткоохоронної справи в Україні: оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами за 2014–2015 рр. / Т. Л. Шлепакова, Мін-во культури України, Нац. парламентська бібліотека України, Інформ. центр з питань культури та мистецтва. – Вип. 12/5. – К., 2015. – С. 2.

ність свободи й таланту людини від волі богів. Вони стали не тільки втіленням естетичних смаків своїх творців, але й опосередкованим відбитком ціннісних орієнтирів і суспільних відносин певної історичної доби. Проте навіть у глобалізованому мережевому суспільстві архітектура залишається однією з найбільш ефективних візуальних технологій конструювання національної ідентичності, про що свідчать американський Білий дім, російський Кремль, німецький Рейхстаг, єврейський Яд Вашем тощо. Б. Черкес доводить, що одним з механізмів легітимізації влади, тобто закріплення у суспільній свідомості нової системи символів та цінностей, є архітектура, яка завжди обслуговує правлячу еліту³.

Революція як кардинальний злам соціальної системи спричиняє не тільки появу нових суспільних відносин, норм і цінностей, але й руйнування старих ідеалів і пов'язаних з ними споруд. Одним з загальновідомих прикладів є Бастилія – в'язниця, розібрана у 1789 р. парижанами як символ монархічного ладу, хоча реальних в'язнів у ній на той час утримувалось близько десятка. Б. Черкес підкреслює, що за політичної трансформації суспільства відбувається пошук нової ідентичності на підставі ревізії історії й створення нової політичної міфології, тому за тоталітарних режимів знищувалися пам'ятки архітектури, які суперечили новій державній ідеології⁴.

Російські більшовики, як ідейні нащадки Марата й Робесп'єра, після захоплення влади внаслідок Жовтневого перевороту 1917 р. більш кардинально підійшли до культурного надбання попередніх політичних режимів. Загальновідоме їхнє зверхнє ставлення до так званої непролетарської культури та її представників, ігнорування національних традицій, пам'яток минулого тощо. Наприклад, у відділі управління Полтавського губвиконкому не зрозуміли наміри Центрального пролетарського музею Полтавщини, завідуючим якого і повноважним Головополітосвіти в справі охорони пам'яток природи та культури

у 1923 р. був М. Рудинський, взяти під охорону будинки «бувші Губернаторський і присутственні місця». За думкою можновладців ці будівлі не мали жодної наукової цінності як пам'ятки цивільної архітектури⁵. Мова йшла про дві пам'ятки архітектури класицизму, побудовані за “зразковими проектами” петербурзького архітектора А. Захарова у 1810–1811 рр. Вони були частиною архітектурно-містобудівного ансамблю Круглої площі в Полтаві, включеного до багатьох сучасних підручників з історії світової архітектури та містобудування (фото 1).

В умовах гострої економічної кризи 20-х років ХХ ст. керівники місцевих органів влади Полтавщини вважали цілком виправданим розбирання на будівельний матеріал багатьох старовинних споруд, незалежно від архітектурних стилів чи історичних подій, пов'язаних з ними. Наприклад, так знищили садибу письменника й громадського діяча В. Капніста у с. Велика Обухівка (сер. ХVІІІ ст.), будинки російського державного діяча Д. Трощинського у с. Кибинці (кін. ХVІІІ ст.), козацького старшини Черниша у м. Великі Сорочинці (ХVІІ ст.) Миргородського району та ін.

Ще одна пам'ятка культурної спадщини – палац Муравйових-Апостолів у с. Хомутець, за повідомленням Інспектури народної освіти Лубенської округи у 1927 р. наблизився «по своєму фізичному стану до повної руйнації»⁶. Протягом трьох століть ця українська садиба слугувала родовим маєтком Апостолів. Перебудована наприкінці ХVІІІ ст. правнуком гетьмана Д. Апостола М. Апостолом та відбудована на початку ХІХ ст. І. Муравйовим-Апостолом – письменником-просвітителем, перекладачем, істориком, дипломатом, членом Російської Академії наук, нащадком Д. Апостола по жіночій лінії та батьком трьох братів-декабристів Матвія, Сергія та Іполита, вона мала ознаки пізнього бароко і раннього класицизму (фото 2). До складу садиби входили не тільки палац, Троїцька церква й господарські споруди, але й парк з альтанками, містками, штучними озерами.

³ Черкес Б. С. Національна ідентичність в архітектурі громадських центрів столичних міст в умовах ідеологічної детермінації: автореф. дис...док-ра архітект.: спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / Б. С. Черкес. – К., 2006. – С. 13.

⁴ Там само. – С. 28.

⁵ Держархів Полтавської області (ДАПО), ф. р – 3872, оп. 1, спр. 1031, арк. 37-38.

⁶ Чиркова М. Ю. Ставлення радянської влади до діячів української культури крізь призму соціального статусу їхніх сімей та збереження родинних маєтків у 20-х роках ХХ ст. (за документами Державного архіву Полтавської області) / М. Ю. Чиркова // Архіви і документальна спадщина Полтавщини: минуле, сучасне, перспективи (1903–2003): Архівний збірник на посвяту 100-річчя Полтавської вченої архівної комісії. Матеріали наукової конференції – Полтава: АСМІ, 2003. – С. 151, 153.

Фото 1. Кругла площа у Полтаві. 2000-і рр.

Фото 2. Палац Муравйових-Апостолів. 60-і рр. ХХ ст.

Протягом 1926–1927 рр. органи місцевої влади кілька разів звертались до Раднаркому УСРР з проханням про фінансову допомогу для реставрації колишнього палацу Муравйових-Апостолів, у якому розміщлася сільськогосподарська школа. Але у відповідь отримали відмову й рекомендацію вишукати кошти з власних джерел. На радянських можновладців не подіяли й аргументи щодо відвідин численними делегаціями колишнього маетку декабристів до 100-річчя від часу повстання й пропозиції відкрити музей для їх вшанування. Палац Муравйових-Апостолів у 1928 р. був узятий на облік Лубенським окрвиконкомом як «позамузейна пам'ятка матеріальної культури по Лубенській окрузі»⁷, але це не забезпечило збереження його автентичності. Саме значні переробки палацу стали приводом для голови Миргородського райвиконкому в листі Полтавському облвиконкому за 1967 р. стверджувати, що «зникає реставраційна цінність цієї будови»⁸. Тільки у 1975 р. з нагоди 150-річчя повстання декабристів в одному з приміщень палацу було відкрито кімнату-музей декабристів, а на фасаді встановлено меморіальну дошку.

Палац братів Муравйових-Апостолів у с. Хомутець Миргородського району з 2009 р. є пам'яткою культурної спадщини національного значення Полтавської області, занесеною до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Але після переїзду до нового приміщення Хомутецького ветеринарно-зоотехнічного технікуму, у який 1933 р. трансформувалася сільськогосподарська школа, палац стоїть пустою й поступово руйнується (фото 3). Всі звернення до центральних і місцевих органів влади закінчуються традиційними ще з радянських часів відповідями про відсутність коштів, причому чиновники різного рівня намагаються перекласти відповідальність один на одного, не вирішуючи проблему по суті. Хоча «Планом заходів щодо збереження, реставрації та реабілітації пам'яток культурної спадщини на території області», затвердженим головою Полтавської облдержадміністрації у 2011 р., передбачалося здійснити протягом 2011–2014 рр. «виготовлення науково-проектної документації та виконання ремонтно-реставраційних робіт музею-садиби Муравйових-Апостолів у с. Хомутець»⁹.

Фото 3. Палац Муравйових-Апостолів. 2011 р.

⁷ Чиркова М. Ю. Вказ. праця. – С. 168-169.

⁸ ДАПО, ф. р – 2078, оп. 3, спр. 573, арк. 48-49.

⁹ План заходів щодо збереження, реставрації та реабілітації пам'яток культурної спадщини на території області [Електронний ресурс] / Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/plans/2011/plan2011.pdf>.

У 2013 р. далекий нащадок Апостолів Н. Короб'їних зацікавився долею палацу й нібито збирався його відремонтувати, але, напевно, складні бюрократичні процедури налякали американського мільйонера, тому невблаганний час і людська байдужість продовжують руйнувати цю неповторну пам'ятку культурної спадщини. Сьогодні від її колишньої величі залишилося небагато: ліпнина у вигляді гербів над головним входом, «розетки» та залишки розпису стелі в кімнатах, дерев'яна стеля у великій залі (фото 4). Над балконом центрального входу звисає круглий щит з гербом та надписом «ex toto anima», що у перекладі з латини означає «від усієї душі» (фото 5). За словами мешканців Миргорода, які іноді відвідують пам'ятку, в будівлі можна побачити сучасних «хранителів»

Фото 4. Дерев'яна стеля у залі, в якій був музей-кімната декабристів. 2013 р.

Фото 5. Центральний вхід палацу Муравйових-Апостолів. 2013 р.

цієї душі – осіб без певного місця проживання¹⁰. Не менш занедбаний і старовинний пейзажний парк навколо палацу площею 77 га. У 1960 р. йому надано статус пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, хоча ще у 1927 р. округовим центральним пролетарським музеєм Лубенщини пропонувалося взяти під охорону держави парк і взагалі весь маєток як мистецьку та історичну пам'ятку¹¹. В парку ростуть липи, берези, граби, й хоч більшість з них уже самосів, проте ще залишились деякі дерева старіше 200 років. Його окрасою залишається потрійний дуб, посаджений І. Муравйовим-Апостолом на честь синів-декабристів, як нагадування про родинну та історичну драму. За палацом знаходиться ставок, на якому в часи розквіту маєтку був острівець з бесідкою, але зараз все захаращене і потребує прочистки¹². Складається враження, що до 200-річчя повстання декабристів їхнє родинне гніздо просто не доживе.

До подібного стану доведена ще одна пам'ятка культурної спадщини національного значення Полтавської області, занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України – Полтавський Петровський кадетський корпус, найбільша за розмірами споруда архітектурно-містобудівного ансамблю Круглої площі в Полтаві. Побудований у 1835–1840 рр. архітектором М. Бонч-Бруевичем на кошти кількох губерній Кадетський корпус має товщину стін – півтора метра, що ніби то є гарантією довговічності (фото 6). У радянський час його будівля використовувалася за безпосереднім призначенням,

Фото 6. Полтавський Петровський кадетський корпус. Поч. ХХ ст.

¹⁰ Довгошей А. Палац Муравйових-Апостолів – перлина архітектури і будівля-привид [Електронний ресурс] / А. Довгошей, Інтернет-видання «Полтавщина». – Режим доступу: <http://poltava.to/news/8441/>

¹¹ Чиркова М. Ю. Вказ. праця. – С. 163.

¹² Жукова О. В. Хомутецька садиба Муравйових-Апостолів у контексті сучасних музеєфікаційних процесів / О. В. Жукова // Культура України: Збірник наукових праць / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. – Харків: ХДАК, 2012. – Вип. 37. – С. 164.

адже там постійно розміщалися військові навчальні заклади – від піхотних командних курсів до артилерійського училища. Але після закриття у 1995 р. Полтавського вищого військового зенітно-артилерійського училища, яке з 1958 р. займало будівлю колишнього Кадетського корпусу, він повільно вмирає. Наприкінці 2004 р. міська влада продала це приміщення приватній

особі, незважаючи на те, що за законодавством пам'ятки культурної спадщини національного значення приватизації не підлягають. Протягом наступного десятиліття йшли судові процеси про повернення Кадетського корпусу у комунальну власність, причому за цей час його приміщення кілька разів горіло, адже ніким не охороняється (фото 7).

Фото 7.
Полтавський
Петровський
кадетський
корпус. 2013 р.

Фото 8.
Інтер'єр
колишнього
Кадетського
корпусу. 2016 р.)

Після виграних міською владою судів у становищі пам'ятки нічого не змінилося: вона так само стоїть без даху й вікон, безпритульні та молодь перетворили її на безкоштовний туалет, місце для розпалювання вогнищ і сумнівних розваг¹³. Взимку 2017 р. перелік розваг доповнився зовсім екзотичними – полтавські велоекстремали влаштували в приміщенні колишнього Кадетського корпусу скейт-парк, про що з незрозумілим захопленням повідомили місцеві ЗМІ. (фото 8). Вже згаданим «Планом заходів щодо збереження, реставрації та реабілітації пам'яток культурної спадщини на території області» передбачалося у 2011 р. (тобто ще до повернення у комунальну власність) «провести роботу з власниками пам'ятки архітектури національного значення – будівлі колишнього Кадетського корпусу (м. Полтава, вул. Жовтнева, 42, ох. н. 577/5) щодо забезпечення ними збереження пам'ятки відповідно до чинного пам'яткоохоронного за-

конодавства»¹⁴. Як проводилася така робота, можна лише здогадуватися, але в інтерв'ю на запитання про долю Кадетського корпусу після його чергової пожежі у червні 2016 р. обласний чиновник від культури роздратовано відповів, що приміщенням, як комунальною власністю, повинна опікуватися міська влада, у структурі

¹³ Супрун М. В. Полтаве создали уникальную уборную в центре города (фото) [Електронний ресурс] / М. В. Супрун, Інформаційне агентство «Полтава». – Режим доступу: <http://poltava.today/ru/news/show/9574>

¹⁴ План заходів щодо збереження, реставрації та реабілітації пам'яток культурної спадщини на території області [Електронний ресурс] / Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/plans/2011/plan2011.pdf>.

якої є свій пам'яткоохоронний орган, тобто управління культури Полтавського міськвиконкому (відділ туризму та культурної спадщини) (фото 9). Про ефективність діяльності з охорони культурної спадщини свідчить звіт цього відділу за 2015 р. Зокрема, у ньому зазначено, що протягом року здійснено 98 звернень до власників (або уповноважених ними осіб) щодо належного ставлення до ремонту пам'яток¹⁵. Відомостей про реакцію на ці звернення у звіті немає, хоча адреса Кадетського корпусу у ньому теж вказана,

але чомусь мова йде тільки про паркан, можливо, сама пам'ятка вже не цікавить чиновників.

Сучасний стан Кадетського корпусу яскраво відображений у 30-хвилинному фільмі-відчутті «Крізь порожнечу», створеному молодими полтавськими документалістами, які ще пам'ятають величну будівлю неущожденною¹⁶. Ініціативною групою розроблено проект його реновації у якості культурно-художнього центру для творчої молоді з виставковими, танцювальними та конференц-залами, офісними приміщеннями¹⁷ (рис. 1). Для

Фото 9. Актова зала колишнього Кадетського корпусу. 2016 р.

Рис. 1. Проект реновації будівлі колишнього Кадетського корпусу. 2015 р.

¹⁵ Річний звіт про проведену роботу протягом 2015 року в рамках заходів Міської програми охорони культурної спадщини і збереження історичного середовища м. Полтава [Електронний ресурс] / Полтава туристична. – Режим доступу: http://www.tourism.poltava.ua/db/news/2016-01.../zvit_2015.pdf.

¹⁶ Сквозь Пустоту (фильм-ощущение) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=Mcr22ZWc70E>

¹⁷ Козуб В. Кадетський корпус у Полтаві: якою може стати історична будівля [Електронний ресурс] / В. Козуб, Інформаційне агентство «Полтава». – Режим доступу: <http://poltava.today/uk/news/show/1279>

втілення цього проекту знайдено зацікавленого інвестора, але намагання відродити Кадетський корпус поки-що блокуються відсутністю політичної волі. Чинovníки різних рівнів перекладають відповідальність за подальшу долю пам'ятки одне на одного й навіть не можуть (не хочуть?) прийняти рішення про його консервацію, тобто накриття даху, зруйнованого пожежами 2006 р. та 2017 р., на необхідності чого неодноразово наголошували архітектори.

У міжнародній практиці існує доволі багато випадків використання будівель, які втратили свою функціональну цінність, але зберегли яскраві ознаки певних архітектурних стилів, за іншим, іноді досить несподіваним призначенням. Серед найбільш відомих можна згадати басейн-музей у французькому м. Рубе. Побудований у 1927–1932 рр. у стилі ар-деко 40-метровий басейн активно експлуатувався протягом півстоліття, але через зношеність конструкцій у 1985 р. був закритий. Проте мерія Рубе не стала руйнувати цю цікаву пам'ятку, навпаки, комплекс реконструювали й 2001 р. відкрили в ньому музей мистецтва та промисловості. Простір колишнього басейна використаний як виставкова зала: обабіч водної поверхні завмерли статуї відпочивальників, у роздягальнях і душових облаштовані вітрини з зразками прикладного мистецтва, збережена яскрава архітектурна стилістика 30-х років минулого століття (фото 10). Цей музей суттєво додав туристичної привабливості такому невеличкому місту на півночі Франції, як Рубе, адже за рік його відвідує 200 тис. осіб. На жаль, українські можновладці звикли рахувати миттєвий прибуток, а не очікувати якихось дивідендів від вкладених у реставраційні роботи коштів, а позаяк вони у 5-10 разів дорожчі, ніж

будівельні, вочевидь французький досвід не знайде використання в Україні.

Полтавщина славиться яскравими зразками українського архітектурного модерну. Крім широко відомого будинку Полтавського губернського земства, спорудженого у 1903–1908 рр. за проектом В.Кричевського (зараз Полтавський краєзнавчий музей) збереглися десятки шкільних будинків, побудованих у 1912–1914 рр. за проектами видатного українського живописця, етнографа, архітектора, графіка, мистецтвознавця О.Сластіона на замовлення Лохвицького земства. Митець розробив одно-, дво-, три- та чотирикомплектні школи, що відзначалися дуже вдалим, як на той час, плануванням приміщень, раціональними конструкціями і яскравим архітектурно-художнім образом. Проекти і фотографії цих шкіл дістали схвалення на виставках у Києві (1913 р.), Харкові та Петербурзі (1914 р.). О. Сластіон розробив понад десять варіантів фасадів шкільних будинків, застосовуючи різні моделі планувальних, однотипних рішень, що допомогло уникнути спрощеності. Завдяки включенню в архітектурну композицію шкіл струнких башт, увінчаних шпильями, цей громадський будинок активно виділявся у загальній панорамі забудови села. О. Сластіон застосував двері і вікна шестикутної форми, стіни будинків прикрашали цегляні орнаменти у вигляді вишивок і мережива із відомих альбомів українського орнаменту, зібраного на Полтавщині письменницею Оленою Пчілкою, карнизи і двері оздоблені різьбою¹⁸. Все це надало будинкам не тільки привабливості, але й вишуканості, витонченості та пишності (фото 11). Таким чином образ школи, місця, де дитина отримує перші систематичні знання, став наочним взірцем мистецьких уподобань народу.

Фото 10. Басейн-музей м. Рубе. 2011 р.

Фото 11. Школа у с. Чорнухи Чорнухинського району. 2016 р. (автор І. Биков)

¹⁸ Чепелик В. Пионер сельской архитектуры / В. Чепелик // Строительство и архитектура. – 1978. – № 1. – С. 27-32.

На сьогодні збереглося близько півсотні колишніх земських шкіл, але щороку їх кількість зменшується. Деякі будівлі ще донедавна експлуатували, проте навіть за кілька років вони стали занедбаними й руйнуються. Школи є комунальною власністю, тобто перебувають на балансі сільрад, які мають право робити з ними будь-що: продати приватним особам, здати в оренду або взагалі розібрати на будівельні матеріали, що й відбувається. Наприклад, у 2011 р. згоріла школа в с. Западінці (фото 12), в аварійному стані перебуває трикомплектна школа в с. Харсіки Чорнухинського району, в якій місцевий мешканець самовільно зрізав частину підлоги, збив димарі, розібрав груби та хотів демонтувати стіну, щоб в одному з класів влаштувати гараж для свого КамАЗу¹⁹ (фото 13 та фото 14).

Вцілілі будівлі потребують термінових ремонтних робіт – протікають дахи, руйнуються нижні яруси облицювання й каркасу. Переважна більшість їх не внесена до реєстру пам'яток культурної спадщини й не охороняються державою, тому з бюджету кошти на їхній ремонт не

Фото 12. Школа у с. Западінці Лохвицького району, опубліковане В. Чепеликом у статті «Пионер сельской архитектуры»

виділяються. Для включення шкіл до вказаного реєстру, спочатку їх потрібно описати, але навіть на це не виділяються кошти. Більше п'яти років долею архітектурних пам'яток із віковою історією опікується відома журналістка й громадська діячка О. Герасим'юк, завдяки наполегливості якої перші шість шкіл (по три в Лохвицькому районі Полтавської та Роменському районі Сумської областей) у 2013 р. були внесені до переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. Навколо ідеї збереження унікальних зразків українського архітектурного модерну об'єдналися архітектори, журналісти,

Фото 13. Школа в с. Харсіки Чорнухинського району. 2016 р.

Фото 14. Інтер'єр Харсіцької школи Чорнухинського району. 2016 р. (з сайту «Школи Лохвицького земства»).

¹⁹ Ситнік О. Секрети закинутих шкіл [Електронний ресурс] / О. Ситнік. – Режим доступу: http://lifepravda.com.ua/society/2016/06/23/214277/view_print/

юристи, дизайнери, вчителі, програмісти, соціологи, депутати, громадські діячі. Для координації зусиль вони створили у соціальних мережах спільноту «Школи Лохвицького земства», за ініціативи якої проводяться збір архівних матеріалів, виявлення існуючих будівель, їх прибирання тощо. Через широкий розголос, приєднання відомих політиків та виготовлення київськими архітекторами необхідної документації на волонтерських засадах (!) ще 2 школи у Лохвицькому та 7 у Чорнухинському районах у серпні 2016 р. за наказом управління культури Полтавської облдержадміністрації отримали охоронний статус²⁰. Однак цей статус не гарантує збереженість колишніх шкіл Лохвицького земства, адже для набуття ними статусу пам'ятки культурної спадщини й відповідного фінансування для утримання (ремонт, реставрації, використання) ще потрібно пройти довгий непростий шлях.

Дослідник українського архітектурного модерну академік В.Чепелик ще у 70-х роках минулого століття закликав зберегти безцінну архітектурну спадщину видатного митця, до якої крім шкільних будинків також належали перші споруди Миргородського курорту: водолікарня, їдальня-клуб і грязелікарня. Незважаючи на те, що зображення водолікарні як символу популярної оздоровниці широко розтиражовані у сувенірній продукції, тривалий час використовувалися у логотипі торговельної марки відомої мінеральної води, саму будівлю розібрали у 1985–1986 рр., а дві інших ще раніше: їдальню-клуб у 1974 р., грязелікарню у 1976 р. (фото 15).

В. Чепелик намагався привернути увагу влади і суспільства до занепаду й загрози знесення цих неповторних архітектурних пам'яток вітчизняного курортобудівництва й у статті 1978 р., присвяченій О. Сластіону, пропонував відреставрувати їх, а потім використати для розміщення музею історії курорту, краєзнавчого або художнього²¹. Але голос цього невтомного співця українського модерну не був почутий, адже у своїй книзі він згадував, як намагався протидіяти руйнуванню цих пам'яток: «Кинувся до директора, почав доводити, що цього не

Фото 15. Водолікарня Миргородського курорту. 70-і рр. ХХ ст.

можна робити, бо це злочин проти нашої культури... Та зустрів твердокам'яне обличчя чиновника, який, немов папуга, твердив лише одне: «Эту развалюху положено снести!» Я пересвідчився, що нічого не вдієш, бо незворушна зарозумілість бездушного адміністратора не приймає ніяких доведень, більш того – для нього мистецька досконалість первісних корпусів, створених за рисунками видатного художника та ще й в українському стилі, була абсолютно неприйнятною. Звернення до голови місцевого осередку Товариства охорони пам'яток історії та культури також нічого не дало, бо ця дама була співробітницею директора»²². І хоча через тринадцять років після знесення Миргородська водолікарня потрапила до Програми відтворення видатних пам'яток історії та культури України, а пізніше згаданим «Планом заходів щодо

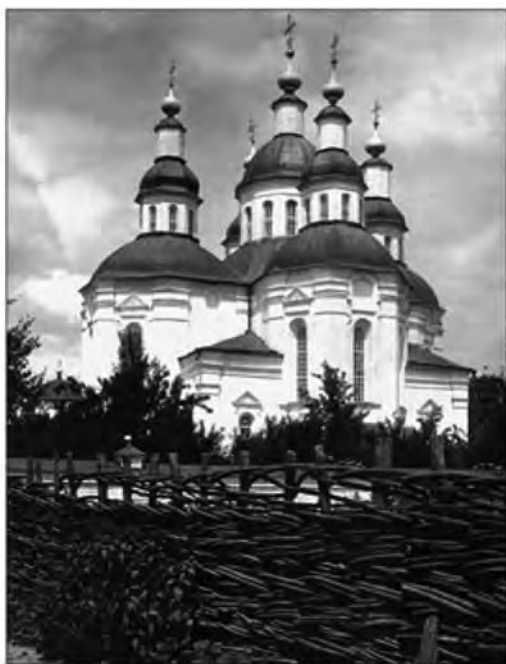
²⁰ *Проскуров Б.* Шанс вистояти / Б. Проскуров // День. – 2016. – №154.

²¹ *Чепелик В.* Пионер сельской архитектуры... – С. 27-32.

²² *Чепелик В.* Український архітектурний модерн [Електронний ресурс] / В. Чепелик; упор. З. В. Мойсєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с. – Режим доступу: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/4enelik/4enelik_04.html

збереження, реставрації та реабілітації пам'яток культурної спадщини на території області» передбачалося протягом 2012–2015 рр. «забезпечити організацію виконання науково-проектних робіт з відновлення будівлі пам'ятки архітектури

національного значення – Водолікарні у м. Миргороді»²³, проте сьогодні її можна побачити лише на старих світлинах. Навіть святкування у 2017 р. 100-річчя курорту Миргород не змінило сумну долю його архітектурного символу.

Лютенька. Успенська церква. Поч. 1900-х. 1950-і. 1970-і. Іконостас.

Фото 16. Успенська церква у с. Лютенька Гадяцького району, опубліковано у 12 томі Полтавської Енциклопедії «Полтавіка». Полтава, 2009. – С. 362.

²³ План заходів щодо збереження, реставрації та реабілітації пам'яток культурної спадщини на території області [Електронний ресурс] / Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.poltvaculture.gov.ua/images/documentation/plans/2011/plan2011.pdf>.

Радянська влада з самого початку позиціону-вала себе як атеїстичну, тому активно боролася не тільки з церквою, як одним з основних соціальних інститутів, але й планомірно знищувала культові споруди – символи старої політичної ідентичності. Показовою є доля однієї з них – церкви на честь Успіння Пресвятої Богородиці в с. Лютенька Гадяцького району, збудованої у 1686 р. на кошти гадяцького полковника М. Бороховича як родинна усипальня, перлини українського бароко (фото 16). Її краса вражала навіть іноземців, про що свідчить запис у щоденнику словака Д. Крмана, який побував у містечку Лютенька разом з військом шведів у березні 1709 р.: «Тут побачили дуже гарний храм божий, збудований з каменю. Його вітгар, кажуть, коштував двадцять тисяч козацьких флоринів, а вся споруда – сто тисяч, причому один козацький флорин коштує десять імперських грошів. Подібного вітгаря я в житті не бачив, і він тим більше підносився високо, на ньому були різні скульптури, оздоблені золотом і яскравими фарбами»²⁴.

На початку 20-х років минулого століття, коли радянська влада почала перший наступ на релігію у вигляді ліквідації монастирів, хатніх молитовень, вилучення церковних цінностей в фонд боротьби з голодом, перереєстрації релігійних громад, Успенській церкві у с. Лютенька пощастило. У 1923 р. її включили до списку пам'яток архітектури, взятих під охорону Центральним пролетарським музеєм Полтавщини, який виконував і пам'яткоохоронні функції. Однак вже через десять років чергова хвиля антирелігійної кампанії дійшла й до неї: у 1933 р. церкву закрили, зняли з неї дзвони. А в 1937 р. взагалі мало не зруйнували, але тоді мешканці села не зважаючи на загрозу репресій стали на її захист. Вони написали листа голові Раднаркому СРСР В. Молотову з проханням припинити знищення трьохсотлітньої Успенської церкви – «великої історичної пам'ятки», що витримала облогу шведів, має велику красу,

нищити яку можуть тільки «варвари дикі»²⁵. І тоді богоборча влада відступила.

У 1954 р. церкву поставили під охорону держави як пам'ятку архітектури, а в 1955 р. навіть було розроблено проект її реставрації. Проте у 1974 р. через некваліфіковане виконання реставраційних робіт пам'ятка розвалилася, хоча вціліла дзвіниця стояла до 1983 р., коли була розібрана і виключена із списку пам'яток містобудування і архітектури УРСР, що перебувають під охороною держави²⁶. Інше пояснення аварії Лютенської Успенської церкви можна знайти в статті В. Павленка, який у 1979–2000 рр. працював головним спеціалістом з охорони культурної спадщини Управління містобудування та архітектури Полтавської облдержадміністрації. На його думку, каталізатором руйнації став буревій влітку 1973 р., а основною причиною те, що «протягом тридцяти років (1924–1954) церква простояла без покрівлі, основна функція якої захищати споруду від атмосферних опадів». Її відсутність спричинила появу горизонтальних тріщин у стінах і, відповідно, завал будівлі²⁷. Але таке цілком вірогідне пояснення аварії суперечить оприлюдненим у цій же статті фактам: хрести і покрівлю знято на початку 1930-х рр.²⁸, у 1937 р. «із Харкова дана команда частково відновити понівечену будівлю»²⁹, тобто церква без даху простояла не тридцять, а значно менше років. Місцевий краєзнавець І. Чайка наводить більш кримінальний варіант руйнування Успенської церкви: за вказівкою партійного керівництва її як нібито аварійну у 1974 р. підірвали за допомогою вибухівки³⁰. Усі версії приголомшують, адже визначна пам'ятка культурної спадщини українського народу козацької доби пережила кілька навал іноземних загарбників, але не встояла перед власними недолугими можновладцями, які завжди знаходять виправдання для своєї бездіяльності, непрофесіоналізму, ігнорування пам'яткоохоронного законодавства.

²⁴ Чайка І. Шедевр українського бароко / І. Чайка // День. – 2008. – №33.

²⁵ Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917 – 1941 рр. / О. Нестуля. Ч. 2. Кінець 20-х – 1941 рр. – К., 1995. – С. 189-190.

²⁶ Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – С. 927.

²⁷ Павленко В. Свято-Успенська церква в с. Лютенька Гадяцького району / В. Павленко // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2005 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток / Ред. кол.: Ю. В. Волошин, В. Д. Годзенко, А. М. Киридон та ін. – Полтава: Дивосвіт, 2006. – С. 106.

²⁸ Там само. – С. 102.

²⁹ Там само. – С. 103.

³⁰ Чайка І. Вказ. праця.

І тільки 1999 р. вже у незалежній Українській державі Лютенську Успенську церкву було включено до Програми відтворення видатних пам'яток історії та культури України, але замість Гадяцького району у тексті чомусь написано Лубенський³¹. Можливо, саме цією обставиною пояснюється відсутність фінансування для відбудови церкви протягом тих восьми років, що діяла ця державна програма (у 2007 р. відповідна постанова Кабінету Міністрів України про програму втратила чинність). Хоча ще у 2001 р. було виконано проект відтворення видатної пам'ятки у вигляді дипломної роботи, яка на республіканському огляді-конкурсі дипломних проектів у м. Львів отримала диплом першого ступеня³². Зрозуміло, що без залучення коштів з державного бюджету та спонсорських пожертв ні релігійна громада с. Лютецька, ні сільська (районна, обласна) рада, ні Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені О. Гончара не зможуть самотужки втілити цей проект у життя.

Взагалі за вказаною державною програмою відтворення видатних пам'яток історії та культури

з чотирьох запланованих будівель на Полтавщині відбудована лише одна – Свято-Успенський собор у Полтаві – видатна пам'ятка українського бароко, споруджена у середині XVIII ст. коштом козаків Полтавського полку й висаджена у повітря в 1934 р. Дзвіниця собору (1774–1801) – пам'ятка архітектури національного значення, якимось дивом збереглася, а відтворення собору протягом 2000–2004 рр. супроводжувалося численними конфліктами міської влади, авторів проекту, будівельників, релігійної громади. Хоча будівництво Свято-Успенського собору здійснювалося відповідно до державної програми, проте фінансували його за рахунок місцевого бюджету, коштів релігійної громади та меценатів, що спричинило суттєві зміни у проекті відтворення (зменшення висоти на 11 метрів і товщини стін другого ярусу, спрощення куполів, залізобетонні перекриття в інтер'єрі тощо). Один з авторів проекту В. Трегубов застерігав, що таке здешевлення будівництва собору не зможе відтворити його як видатну пам'ятку національного значення й перетворить на просту новобудову (фото 17). Але релігійна громада, як формальний замовник

Фото 17. Історичний та сучасний вигляд Свято-Успенського собору у Полтаві, опубліковано В. Трегубовим у книзі «История и современные «обломы» полтавской архитектурной классики». Полтава, 2006.

³¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1999 р. № 700 «Про програму відтворення видатних пам'яток історії та культури України»// Офіційний вісник України. – 1999. – № 17. – С. 110. – Ст. 741.

³² Павленко В. Вказ. праця. – С. 107.

будівництва, не підтримала боротьбу архітекторів з полтавською владою за відтворення Свято-Успенського собору в історичному вигляді, бо не мала необхідних для цього коштів, тому згодилася на нижчий і спрощений варіант будівлі³³.

Проте у Полтаві є ще одна пам'ятка архітектури національного значення, яка постраждала від честолюбства й бідності (жадібності?) полтавської влади навіть більше, ніж Свято-Успенський собор. Це Спаська церква – єдина дерев'яна церква XVII ст. на Лівобережній Україні. Побудована 1706 р. як тимчасова на місці згорілої Преображенської, Спаська церква через кілька років набула меморіального значення. За переказами саме в ній 1709 р. у присутності російського царя Петра I пройшло урочисте богослужіння на честь перемоги у Полтавській битві. Ця обставина врятувала церкву у XIX ст., бо за ініціативи іншого російського царя Олександра II та його безпосередньої участі 1837 р. почався збір коштів для збереження ветхої будівлі. Зіб-

раної суми вистачило не тільки на будівництво у 1845 р. за проектом харківського архітектора А. Тона над старою дерев'яною церквою з восьмикутним куполом із гонту кам'яного футляру із залізною банею, але й на спорудження у 1847 р. мурованої двох'ярусної дзвіниці (фото 18). на відміну від самої церкви не пережила радянські часи й була розібрана у 30-х роках минулого століття³⁴.

Однак вже на початку XXI ст., а саме 2002 р. Полтавський міськвиконком прийняв рішення про відтворення комплексу Спаської церкви. Відповідно до цього рішення був розроблений проект спорудження історичної споруди дзвіниці у її первісних формах та розмірах. Але потім повторилася ситуація, подібна до Свято-Успенського собору: восени 2004 р. за рішенням міської влади на місці історичної дзвіниці поспіхом побудували за зовсім іншим проектом дзвіницю маленького об'єму, аргументуючи це відсутністю коштів³⁵. Після чергових місцевих

Поклонъ изъ Полтавы.

Спасская Церковь при памятникъ отдыха Петра I послѣ побѣды.

Фото 18. Спаська церква у Полтаві. Поч. XX ст.

³³ Трегубов В. О., Белявська О. Ю. Войовничий вандалізм як принцип ставлення до архітектурних пам'яток Полтави [Електронний ресурс] / В. О. Трегубов, О. Ю. Белявська, Полтав. регіон. відділення Всеукр. фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини. – Полтава, 2004. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/ru/pamyatniki-istorii-i-arkhitektury/ocherki-istorii-arkhitektury?id=7928>

³⁴ Полтавщина: Енциклопедичний довідник... – С. 886-887.

³⁵ Трегубов В. О., Белявська О. Ю. Вказ. праця.

виборів до Полтавської міської ради прийшли інші, не менш честолюбні люди, які вирішили використати 300-річчя Полтавської битви як інформаційний привід для своєї політичної кар'єри. У рамках відзначення цієї історичної події відбудували й 2009 р. освятили дзвіницю

(вже другу) Спаської церкви у її первісному вигляді. Побудовану у 2004 р. дзвіницю теж залишили й використовують зараз як каплицю, таким чином історичний комплекс Спаської церкви невіpravно спотворено, та й сама церква загубилася серед цих новобудов (фото 19).

Фото 19. Спаська церква у Полтаві. 2015 р.

Отже, проаналізувавши сумну долю нерухомих пам'яток культурної спадщини Полтавщини на кількох прикладах, можна дійти висновку, що експлуатація частини з них навчальними закладами врятувала їх від руйнування у період 20–30-х років минулого століття. У той час новий політичний режим насаджував свою ціннісно-смыслову систему, в якій не знаходилося місця об'єктам культурної спадщини, пов'язаним з попередніми режимами. Проте таке функціональне використання архітектурних пам'яток не врятувало їх від втрати часткової автентичності через численні перебудови й теперішнього занепаду.

Головними причинами сучасного руйнування об'єктів культурної спадщини стало нерозуміння вітчизняними можновладцями й суспільством загалом значення цих пам'яток для соціалізації наших громадян і популяризації української культури в світі. Висока вартість ремонтно-реставраційних робіт спонукає власників пам'яток архітектури (як приватних осіб, так

і комунальні органи або відомства) доводити їх до руйнування, щоб потім замість них побудувати щось більш прибуткове й отримати швидку матеріальну вигоду. Такі дії стають можливими через правовий нігілізм, який панує в нашій країні. Адже жодна посадова особа або власник занедбаних/зруйнованих пам'яток не тільки не зазнали покарання згідно з діючим законодавством – вони взагалі не притягалися до відповідальності за втрату культурної спадщини.

Відсутність чіткої державної політики в пам'яткоохоронній галузі, як наслідок сформованого ще за радянських часів ставлення до неї, призводить до неефективності дій органів влади всіх рівнів із збереження національного культурного надбання. Задекларовані напрями розвитку не мають реального втілення, тому що зберігаються «залишковий» та неритмічний принцип фінансування галузі й ситуативне реагування на проблеми³⁶. Г. Андрес дійшла такого висновку у 2009 р., проте він залишається актуальним і

³⁶ Андрес Г. Вказ. праця. – С. 19.

³⁷ Закон України від 20 квітня 2004 року №1692-IV «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки» // Офіційний вісник України. – 2004. – № 19. – С. 52. – Ст. 1311.

зараз, що підтверджується наведеними прикладами пам'яток нерухомої культурної спадщини Полтавщини.

На подолання головних проблем пам'яткоохоронної галузі спрямовувалася «Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки». Одним з її пунктів передбачалося почати вивчення у середніх і вищих навчальних закладах навчальних курсів з пам'яткознавства³⁷. Запровадження такої навчальної дисципліни мало на меті не просто ознайомлення учнів та студентів з визначними історико-культурними об'єктами України, але й виховання в них поваги до національного культурного надбання, підвищення рівня обізнаності про необхідність його охорони й боротьби з вандалізмом. Реалізація цих планів могла б з часом змінити ставлення суспільства і держави до пам'яткоохоронної справи, тобто сформувати почуття відповідальності за збереження історико-культурної спадщини, але не судилося...

Замість пам'яток культури на вулицях наших міст і сіл все більше з'являється потворних споруд, появу яких певні зацікавлені групи (перш за все, владні та бізнесові) аргументують суспільству необхідністю розвитку містобудівного середовища. Як влучно зауважив В. Чепелик, при всіх своїх доцільностях і вигодах сучасні міцні, залізобетонно-дебелі будівлі більшістю безликі, тому значно програють тим спорудам, що мали власне архітектурне обличчя, наприклад, українського архітектурного модерну. Сучасна псевдомодернізація українських міст і сіл негативно впливає на формування естетичних смаків молоді, спотворює їхнє уявлення про

національну культуру й знищує зв'язки з минулим нашого народу. Не складно спрогнозувати, якою буде національна ідентичність у людини, котра протягом десятиліть бачить руйнацію архітектурних пам'яток, колишніх навчальних закладів або культових споруд. Можна дійти висновку, що більшість українців продовжує перебувати у стані відчуження від власної культури, або й культури взагалі. Хоча позитивною тенденцією є те, що зараз на захист пам'яток культурної спадщини стали не тільки окремі представники інтелігенції, як у 20-х – 30-х роках ХХ ст., але й інститути громадянського суспільства: ЗМІ, громадські об'єднання, інтернет-спільноти тощо, тобто жевріє надія на збереження цих пам'яток для майбутніх поколінь.

Отже, Україні слід виробити пам'яткоохоронну державну політику, що ґрунтується на концепції культурної спадщини як основи національної ідентичності. Для цього необхідно відкинути різноманітні ідеологічні нашарування й визнати пріоритет загальнолюдських цінностей, інакше наше суспільство продовжуватиме воювати з минулим і перебувати у стані перманентної внутрішньої боротьби. Крім того, зберігати та популяризувати культурну спадщину потрібно ще й тому, що вона має величезний потенціал для розвитку туристичної індустрії – однієї з найперспективніших галузей сучасної економіки. За приклад використання культурної спадщини для виховання молоді, консолідації суспільства та успішного державного брендингу можна взяти кращі напрацювання таких країн, як Бельгія, Італія, Німеччина, Польща, Франція, США та ін., ретельно вивчивши їхній досвід у цій сфері суспільного життя.

Preferences

Andres H.A. (2009) *Ohorona kulturnoyi spadshchini Ukrayiny v konteksti svitovih integratsiynih protsesiv (druga polovina XX pochatok XXI stolittya)* [The preservation of the cultural heritage of Ukraine in the context of integrations process (XX XXI)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian]

Chayka I. (2008) *Shedevr ukrayinskogo baroko. Den – The Day*, 33. [in Ukrainian]

Chepelyk V. (1978) *Pioner selskoy arhitektury. Stroitelstvo i arhitektura – Construction and Architecture*, 1, 27– 32. [in Russian]

Chepelyk V. (2000) *Ukrayinskiy arhitekturniy modern*. Kyiv: KNUBA. Retrieved from: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/4enelik/4enelik_04.html [in Ukrainian]

Chyrkova M.Yu. (2003) *Stavlennya radyanskoyi vladi do diyachiv ukrayinskoyi kulturi kriz prizmu sotsialnogo statusu yihnih simey ta zberezhenya rodinnih maetkiv u 20-h rokah XX st. (za dokumentami Derzhavnogo arhivu Poltavskoyi oblasti)*. Proceedings of Scientific Conference: *Arhivy i dokumentalna spadshchina Poltavshchiny: minule, suchasne, perspektivi (1903–2003)*. *Arhivniy zbirnik na posvyatu 100-richchya Poltavskoyi vchenoyi arhivnoyi komisiyi*. (pp. 150–169). Poltava. [in Ukrainian]

Dovgoshey A. (n. d.) *Palats Muravyovih-Apostoliv – perlina arhitekturi i budivlya-privid*. Retrieved from: <http://poltava.to/news/8441/> [in Ukrainian]

Zhukova O.V. (2012) *Homutetska sadiba Muravyovih-Apostoliv u konteksti suchasnih muzeefikatsiy*

protseviv. (V. M. Shey, Ed.) *Kultura Ukrainy*, (37), 159-166. [in Ukrainian]

Kozub V. (n. d.) Kadetskiy korpus u Poltavi: yakoyu mozhe stati istorichna budivlya. Retrieved from: <http://poltava.today/uk/news/show/1279> [in Ukrainian]

Kudritskiy A.V. (Ed.) (1992) *Poltavshchina: Entsiklopedichniy dovidnik*. Kyiv: UE [in Ukrainian]

(N. a.) (1999) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 kvitnya 1999 r. № 700 «Pro Programu vidtvorennya vidatnih pam'yatok istoriyi ta kultury Ukrainy». *Ofitsiyinyi visnik Ukrainy*, 17, 110. [in Ukrainian]

(N. a.) (2004) Zakon Ukrainy vid 20 kvitnya 2004 roku №1692-IV «Pro zatverdzhennya Zagalno-oderzhavnoyi programi zberezheniya ta vikoristannya ob'ektiv kulturnoyi spadshchini na 2004-2010 roki» *Ofitsiyinyi visnik Ukrainy*, 19, 52. [in Ukrainian]

(N. a.) (2011) Plan zahodiv shchodo zberezheniya, restavratsiyi ta reabilitatsiyi pam'yatok kulturnoyi spadshchini na teritoriyi oblasti. Retrieved from: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/plans/2011/plan2011.pdf> [in Ukrainian]

(N. a.) (2015) Richniy zvit pro provedenu robotu protyagom 2015 roku v ramkah zahodiv Miskoyi programi ohoroni kulturnoyi spadshchini i zberezheniya istorichnogo seredovishcha m. Poltava. Retrieved from: http://www.tourism.poltava.ua/db/news/2016-01.../zvit_2015.pdf. [in Ukrainian]

(N. a.) (n. d.) Skvoz Pustotu (film-oshchushchenie). Retrieved from: <http://www.youtube.com/watch?v=Mcr22Zwc70E> [in Russian]

Nestulya O. (1995) *Dolya tserkovnoyi starovini v Ukraini. 1917 – 1941 rr. Ch. 2. Kinets 20-h – 1941 rr.* Kyiv [in Ukrainian]

Pavlenko V. (2006) Svyato-Uspenska tserkva v s. Lyutenka Gadyatskogo rayonu. *Poltavskiy kraeznavchiy muzey: Zbirnik naukovih statey 2005 r. Malovidomi storinki istoriyi, muzeeznavstvo, ohorona pam'yatok* (Yu.V.Voloshin, V.D.Godzenko, A.M.Kiridon, Eds.), 95–110. [in Ukrainian]

Proskurov B. (2016) Shans vistoyati. *Den – The Day*, 154. [in Ukrainian]

Sitnik O. (2016) Sekreti zakinutih shkil. Retrieved from: http://life.pravda.com.ua/society/2016/06/23/214277/viev_print/ [in Ukrainian]

Suprun M. (n.d.) V Poltave stozdali unikalnuyu ubornuyu v tsentre goroda (foto). Retrieved from: <http://poltava.today/ru/news/show/9574> [in Russian]

Shlepakova T. L. (2015) Aktualizatsiya natsionalnoyi kulturnoyi spadshchini yak chastini zagalno-evropeyskogo nadbannya ta suchasniy stan pam'yatkoohoronnoyi spravi v Ukraini. Kyiv. [in Ukrainian]

Tregubov V. O., Belyavska O. Yu. (2004) Voyovni-chiy vandalizm yak printsip stavlennya do arhitekturnih pam'yatok Poltavi. Retrieved from: <http://histpol.pl.ua/ru/pamyatniki-istorii-i-arkhitektury/ocherki-istorii-arkhitektury?id=7928> [in Ukrainian]

Tscherkes B.S. (2006) *Natsionalna identichnist v arhitekturi gromadskih tsentriv stolichnih mist v umovah ideologichnoyi determinatsiyi* [The National Identity in the Architecture of Public Centers of Capital Cities under the Condition of Ideological Determination] (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian]